

۱۲۹۱۸۵

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه اقتصاد

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم اقتصادی

بر آورد ظرفیت مالیاتی استان‌های ایران با رویکرد کوشش مالیاتی

استاد راهنما
دکتر مجید صامتی

استاد مشاور
دکتر سید کمیل طیبی

۱۳۸۸/۱۰/۲۷

پژوهشگر
سیاوش عزیززی

مخبر اطلاعات مدرک هم بود
تجهیز شده بارک

شهریورماه ۱۳۸۸

۱۲۹۷۵۲

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابداعات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم اداری و اقتصاد

گروه اقتصاد

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم اقتصادی
آقای سیاوش عزیزی تحت عنوان

بر آورد ظرفیت مالیاتی استان‌های ایران همراه با رویکرد کوشش مالیاتی

در تاریخ ۱۳۸۸/۰۶/۱۸ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه *ساز* به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر مجید صامتی با مرتبه‌ی علمی دانشیار

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر سید کمیل طیبی با مرتبه‌ی علمی دانشیار

۳- استاد داور داخل گروه دکتر خدیجه نصراللهی با مرتبه‌ی علمی استادیار

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر صادق بختیاری با مرتبه‌ی علمی استاد

امضا

امضا

امضا

امضا

سپاسگذاری

این تحقیق مشتمل بر پنج فصل می‌باشد، در فصل اول کلیات تحقیق مطرح شده است که در آن به بیان فرضیه‌ها و اهداف تحقیق پرداخته می‌شود. در فصل دوم به بررسی ادبیات موضوع پرداخته شده و مباحثی در مورد مالیات‌ها و عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی و پیشینه تحقیق بیان شده است. در فصل سوم روش‌های تحقیق و و مدل‌های به کار برده در تحقیق مطرح شده است. در فصل چهارم به تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهادات مطرح شده است.

در اینجا لازم می‌دانم از زحمات استاد محترم راهنما جناب دکتر مجید صامتی، استاد مشاور جناب دکتر سید کامیل طیبی بخاطر هدایت و راهنمایی در انجام این تحقیق و همچنین اساتید محترم مدعو خانم دکتر نصراللهی و دکتر بختیاری تشکر و قدردانی نمایم.

از همه کارکنان و کارمندان دانشکده، بخصوص سرکار خانم رجایی، سرکار خانم مرشد بیگ، سرکار خانم بهیان و سرکار خانم صالح بیگ صمیمانه سپاسگزاری و قدردانی می‌نمایم.

در پایان از تمامی دوستان عزیز آقایان نورنژاد، خانزادی، خیرآبادی، حسینی، صیادی، خرم، سجادی، تقوی‌زاده، همتی‌نیا، ثقفی، محمدزاده، یزدانی، فرامرزی، موسوی، روزپیکر، اسکندری، و آقایان دکتر دشتبان، دکتر جباری، دکتر صالحی و دکتر معینی، همچنین سرکار خانم فروغی دهنوی و ... سپاسگذارم و امیدوارم که روزهای خوش و شیرین همراه با بهروزی و آینده‌ای روشن در انتظارشان باشد؛ و زیباترین و خالصانه ترین سپاس‌های من ...

تقدیم به آنها که همه شورند، همه شوقند، همه مهرند و همه عشق، به سخن شناسان بی غرض

به وارستان صداقت پیشه به لب بستگان بلند اندیشه

به چاکسواران عرصه‌ی زندگی به تنهانشینان خلوت غربت

به آشنگان اقلیم جدایی به تنی دستان پاکباز

به محبت پیشگان تنی دست نواز به از خودگذشتگان شب زنده دار

خستگان امیدوار به نالندگان حریم پروردگار

دردانه‌های معصومیت و لطف و

دو نور دیده ام، پدر و مادرم که وجودشان برای من، همه مهر است

و مهر

و نثار من به پای آن‌ها همه شرم است و شرم.

چکیده

نقش و جایگاه دولت‌ها در زندگی اقتصادی و اجتماعی ملل از اهمیت خاصی برخوردار است و علیرغم دیدگاه‌های متفاوت در زمینه حدود و نوع وظایف دولت، نقش دولت‌ها در اقتصاد کشورها امری اجتناب‌ناپذیر است. دخالت دولت‌ها در حیات اقتصادی جوامع، از طریق سیاست‌گذاری اقتصادی صورت می‌گیرد. دولت‌ها با اجرای سیاست‌های مالی اهداف مختلفی را از جمله تأثیر بر عوامل تولید، تخصیص منابع، توزیع عادلانه‌ی ثروت و درآمد، تأمین مالی احتیاجات توسعه اقتصادی و اهداف دیگر را تعقیب می‌نمایند. برای حصول به این اهداف دولت‌ها به منابع درآمدی احتیاج دارند، از طرفی براساس بودجه‌بندی دولت‌ها درآمدهای دولت‌ها در ایران از سه منبع مهم درآمدهای مالیاتی، درآمدهای نفت و گاز و سایر درآمدها تشکیل می‌شود. با در نظر گرفتن منابع مالی دولت، درآمدهای مالیاتی بهترین و سالم‌ترین و منطقی‌ترین روش‌های تأمین مخارج دولت‌ها می‌باشد. علاوه براین، حفظ ثبات نسبی در روند حرکت روبه جلوی بخش‌های مختلف اقتصادی می‌تواند بوسیلهٔ ابزار مالیات^۱ که یکی از مهم‌ترین اهرم‌های سیاست مالی است، صورت پذیرد. تجربهٔ کشورها گویای آن است که هر چه سهم درآمدهای مالیاتی در درآمدهای دولت بیشتر باشد، نشان از ثبات اقتصادی، اقتدار و رعایت حقوق متقابل دولت و مردم است.

در این تحقیق به منظور بررسی اثرات عوامل تعیین‌کننده‌ی نسبت مالیاتی استان‌های ایران، الگوی ظرفیت مالیاتی استان‌های کشور در قالب پنج حالت از الگوی تصریح شده‌ی تابع رفاه اجتماعی، برآورد شده است. در برآورد این الگو از روش داده‌های تلفیقی برای ۲۸ استان در طی سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۷۶ استفاده شده است. سپس برای ارزیابی کارایی مالیاتی از دو مسیر محاسبه کوشش مالیاتی بر اساس نسبت ظرفیت برآوردی از الگو به مقدار وصولی مالیات توسط سیستم مالیاتی کشور و نیز مسیر برآورد کوشش درآمدی مالیات انجام گرفته است.

نتایج دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد که متغیرهای مؤثر بر ظرفیت مالیاتی در الگوهای برآوردی بصورت معنی داری بر ظرفیت مالیاتی تأثیرگذار هستند. متغیر سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و بخش ساختمان به صورت معنی داری بر ظرفیت مالیاتی اثر منفی می‌گذارد. بقیه متغیرهای مؤثر اثرات مثبتی را بر ظرفیت مالیاتی ایجاد کرده اند. در بررسی انجام شده در خصوص ارزیابی کارایی مالیاتی نتایج نشان داده شده در هریک از مسیرهای برآوردی (محاسبه‌ی کوشش مالیاتی و برآورد کوشش درآمدی مالیاتی) حاکی از عدم کارایی در سیستم وصول مالیاتی در استان‌های کشور است.

واژگان کلیدی: مالیات، ظرفیت مالیاتی، کوشش مالیاتی (کارایی مالیاتی)، داده‌های پانلی

^۱ - Tax Instrument

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول کلیات تحقیق	
۱-۱- مقدمه.....	۱
۲-۱- شرح و بیان مسأله پژوهشی.....	۳
۳-۱- اهداف تحقیق.....	۵
۴-۱- اهمیت و ارزش تحقیق.....	۵
۵-۱- کاربرد نتایج تحقیق.....	۶
۶-۱- فرضیه‌های تحقیق.....	۶
۷-۱- روش تحقیق.....	۷
۸-۱- کلید واژه‌ها.....	۷
۹-۱- خلاصه فصل.....	۹
فصل دوم مروری بر ادبیات موضوع	
۱-۲- مقدمه.....	۱۰
۲-۲- مفهوم کلی و اهمیت مالیات.....	۱۱
۱-۲-۲- پایه‌ی مالیاتی.....	۱۲
۲-۲-۲- نرخ مالیاتی و انواع آن.....	۱۳
۳-۲-۲- منحنی لفر.....	۱۳
۴-۲-۲- بار مالیاتی و تعلق واقعی دولت.....	۱۴
۵-۲-۲- اصول مالیاتی.....	۱۴
۳-۲-۳- درآمدهای مالیاتی و تقسیم‌بندی‌های موجود.....	۱۴
۴-۲- نقش مالیات در اقتصاد.....	۱۷
۵-۲- عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی.....	۱۹
۱-۵-۲- عوامل اقتصادی.....	۲۱
الف) سطح درآمد سرانه.....	۲۱
ب) اهمیت فعالیت‌های اقتصاد داخلی.....	۲۱
پ) میزان روابط اقتصادی با خارج.....	۲۲
ت) سیاست‌های کلان اقتصادی.....	۲۳

عنوان	صفحه
ث) اوضاع و احوال اقتصادی.....	۲۷
ج) درجه‌ی پولی شدن اقتصاد.....	۲۹
۲-۵-۲- عوامل اجتماعی و سیاسی.....	۲۹
۳-۵-۲- عوامل سیستم مالیاتی.....	۳۲
۶-۲- مطالعات تجربی در زمینه عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی.....	۳۳
۱-۵-۲- مطالعات خارجی.....	۳۳
۲-۵-۲- مطالعات داخلی.....	۳۹
۶-۲- خلاصه فصل.....	۴۴
فصل سوم روش تحقیق	
۱-۳- مقدمه.....	۴۶
۲-۳- ارائه الگوی نسبت مالیاتی.....	۴۶
۳-۳- روش برآورد الگو.....	۵۲
۴-۳- قلمرو زمانی تحقیق و منابع داده‌های مورد استفاده.....	۵۴
۵-۳- خلاصه فصل.....	۵۴
فصل چهارم نتایج تجربی مطالعه	
۱-۴- مقدمه.....	۵۶
۲-۴- برآورد الگو و تحلیل نتایج.....	۵۶
۳-۴- بررسی کارایی سیستم مالیاتی.....	۶۳
الف) مقایسه‌ی کوشش مالیاتی استان‌های ایران.....	۶۳
ب) محاسبه ضریب کشش درآمدی مالیات‌های استان‌ها.....	۶۶
۴-۴- خلاصه فصل.....	۶۹
فصل پنجم نتیجه‌گیری و پیشنهادها	
۱-۵- مقدمه.....	۷۰
۲-۵- مروری بر فصل‌های قبلی.....	۷۱
۳-۵- نتایج تحقیق.....	۷۲
۴-۵- نتیجه‌گیری کلی.....	۷۳
۵-۵- پیشنهادها.....	۷۵

صفحه

عنوان

۷۵.....	الف) پیشنهادهای سیاستی.....
۷۶.....	ب) پیشنهاد برای مطالعات آینده.....
۷۸.....	پیوست.....
۹۴.....	منابع و مأخذ.....

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

شکل (۱-۲): منحنی لفر..... ۱۳

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۵۷.....	جدول (۱-۴) نتایج برآوردی الگوی (۱۸-۳) توان مالیاتی استان‌های کشور، حالت اول.....
۵۸.....	جدول (۲-۴) نتایج برآوردی الگوی (۱۸-۳) توان مالیاتی استان‌های کشور، حالت دوم.....
۵۹.....	جدول (۳-۴) نتایج برآوردی الگوی (۱۸-۳) توان مالیاتی استان‌های کشور، حالت سوم.....
۶۱.....	جدول (۴-۴) نتایج برآوردی الگوی (۱۸-۳) توان مالیاتی استان‌های کشور، حالت چهارم.....
۶۲.....	جدول (۵-۴) نتایج برآوردی الگوی (۱۸-۳) توان مالیاتی استان‌های کشور، حالت پنجم.....
۶۴.....	جدول (۱-۴) کوشش مالیاتی برای استان‌های کشور در سال ۱۳۸۶.....
۶۶.....	جدول (۲-۴) کشش درآمدی مالیات‌های استان‌ها در بازه ۱۳۷۶-۱۳۸۶.....

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

در سال‌های اخیر جوامع بشری شاهد تحولات بسیاری در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده‌اند که تحولات فوق، لزوم توسعه فعالیت دولت‌ها را امری اجتناب‌پذیر نموده است. گسترش تعهدات دولت در عرصه‌ی اقتصادی، اجتماعی و کوشش در جهت تحقق اهداف مهمی چون رشد اقتصادی، ثبات قیمت‌ها، افزایش اشتغال، بهبود ترازپرداخت‌ها، توزیع عادلانه درآمد و تخصیص منابع تولید، هزینه‌های دولت را با روندی افزایشی مواجه ساخته است.

به رقم‌گرایی در زمینه‌ی تعدیل سهم و اندازه دولت، وظایف مهم و اجتناب‌ناپذیری مطرح است که در حیطه‌ی وظایف و تسلط دولت‌ها قرار می‌گیرد و انجام آن امور لزوماً در محدوده‌ی قلمرو فعالیت‌های دولت باقی خواهد ماند. طبیعی است که پرداختن دولت به اموری چون دفاع، قضاوت، آموزش و بهداشت و سایر خدمات عمومی توأم با صرف هزینه‌های کلان خواهد بود و تأمین مالی چنین هزینه‌هایی منابع درآمدی زیادی را طلب می‌کند. از میان منابع درآمدی مختلف، درآمدهای مالیاتی نقش مهمی را ایفا می‌کند و اتکای دولت به این گونه درآمدها حکایت از سلامت اقتصادی دارد. گرچه چنین وضعیتی در اغلب کشورهای توسعه‌یافته جنبه عملی به خود گرفته است و بعضاً تا بیش از ۹۰ درصد از درآمد این دولت‌ها از طریق مالیات تأمین می‌گردد، ولی در اغلب کشورهای در حال توسعه، سهم درآمدهای مالیاتی بسیار ناچیز بوده و در مقابل، درآمد حاصل از فروش منابع

طبیعی بیشترین سهم را در تأمین مخارج دولت بازی می‌کند. وضعیت مالی دولت در اقتصاد ایران به مانند سایر کشورهای در حال توسعه چندان از سلامت و صلابت برخوردار نیست و نقش اصلی در درآمدهای دولت را حاصل از فروش نفت ایفا می‌کند. ترکیب نامناسب درآمدهای دولت از یک سو حکایت از وابستگی شدید اقتصاد و درآمدهای دولت به نفت و از سوی دیگر نشان از فقدان یک نظام مالیاتی کارا دارد. در سال‌های قبل از انقلاب، بالا بودن درآمد نفت و عدم احساس نیاز به درآمدهای مالیاتی و وجود پیامدهای سیاسی ناشی از وضع مالیات، اتکای دولت را به درآمد نفت تشدید کرد و پس از پیروزی انقلاب نیز، بدلیل بروز جنگ تحمیلی گشایش و بهبودی حاصل نشد و حتی توفیقی در جهت کاستن اتکای دولت به درآمد نفت بدست نیامد. ضرورت‌های جنگی و اعمال تحریم‌های اقتصادی بر ضد ایران و عوامل دیگر، پیوسته وظیفه دولت در اقتصاد را توجیه کرده و در اثر چنین وضعیتی است که در سال‌های پس از پیروزی انقلاب و خصوصاً در دهه ۶۰ دولت را با کسری بودجه‌های سالانه و در حال گسترش مواجه ساخت. بدلیل پائین بودن سهم درآمدهای مالیاتی و عدم وجود انعطاف پذیری در نظام مالیاتی، ناگزیر فشار اصلی کسری بودجه‌ها به سیستم بانکی منتقل شد و با استقراض دولت از بانک مرکزی، کسری بودجه به بهای افزایش نقدینگی و نتیجتاً ایجاد شرایط تورمی در جامعه تأمین گردید.

بررسی‌های صورت گرفته در خصوص درآمدهای مالیاتی نشان می‌دهد که شکاف قابل توجهی میان ظرفیت بالقوه و بالفعل مالیاتی وجود دارد و حکایت از آن دارد که با اتخاذ تدابیری در جهت اصلاح نظام مالیاتی و رفع مشکلات موجود می‌توان وصول درآمدهای مالیاتی را افزایش داد و اتکای درآمدهای دولت به مالیات را بهبود بخشید. تنها با برآورد هر چه صحیح‌تر ظرفیت مالیاتی است که می‌توان کوشش‌های انجام شده توسط سیستم مالیاتی را مورد ارزیابی و سنجش قرار داد و امکان افزایش سطح ظرفیت بالقوه مالیاتی کشور را در آینده برآورد نمود.

بر این اساس لازم است ظرفیت بالقوه و بالفعل مالیاتی شناخته شود، تا با انتخاب روش‌های صحیح و اصولی و برنامه‌ریزی شده این دو به هم نزدیک شوند و از ذخائر ناشناخته مالیاتی استفاده گردد، تا علاوه بر تأمین هزینه‌های دولت بعنوان ابزار قدرتمندی جهت رسیدن به اهداف سیاست‌های کلان اقتصادی به کار آید. بررسی حاضر نیز تحت عنوان "برآورد ظرفیت مالیاتی استان‌های کشور" در راستای تحقق این هدف بوده و با توجه به ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور به بررسی درآمدهای مالیاتی و زمینه‌ی افزایش این درآمدها در آینده پرداخته است، تا گامی کوچک در جهت پیشبرد اهداف سیاست اقتصاد بدون نفت و رشد و توسعه‌ی اقتصادی کشور باشد.

از این رو، بخش ۱-۲ به شرح و بیان مسأله پژوهشی پرداخته می شود، سپس اهداف این تحقیق در بخش ۱-۳ بیان می شود، در بخش ۱-۴ به اهمیت و ارزش تحقیق اشاره خواهد شد، سپس به کاربرد نتایج تحقیق و فرضیه-های تحقیق به ترتیب در بخش های ۱-۵ و ۱-۶ پرداخته می شود. در بخش آخر این فصل نیز به تعریف و تفسیر کلید واژه اختصاص دارد.

۱-۲- شرح و بیان مسأله پژوهشی

دولت و هر حکومتی جهت پوشش مالی هزینه های خود و اجرای سیاست های اقتصادی و انجام وظایف خود نیاز به درآمدهای کافی دارد. یکی از منابع اصلی درآمد دولت ها مالیات است و می توان گفت که اداره هیچ کشوری بدون داشتن مالیات و درآمد مالیاتی امکان پذیر نیست، این کشورها برای افزایش درآمد مالیاتی کوشش می کنند. از این رو راه های مختلف تأمین مالی را جستجو می کنند تا از آن طریق دولت بتواند خدمات مورد نیاز مردم را مثل آموزش و پرورش، بهداشت و درمان و بطور کلی ساختارهای زیربنایی را که هزینه های بسیار سنگینی دارد به مردم ارائه کند.

علاوه بر موارد ذکر شده در بالا، اهداف دیگری از جمله رشد اقتصادی، اشتغال کامل، توزیع عادلانه درآمد و ثروت، ایجاد امنیت اقتصادی، مسئولیت های تأمین و حراست از مرزها، ارائه کالاها و خدمات عمومی، تثبیت و نظایر آنها در جامعه، دولت را بر آن می دارد که از راه های گوناگون به تأمین اعتبار مالی اقدام کند، بنابراین مالیات بعنوان اولین و مهمترین راه تأمین اعتبار مالی از آغاز شکل گیری جوامع و دولت ها همیشه مورد توجه و بررسی بوده است.

کلاسیک ها مالیات را بعنوان هزینه برای یک سری از وظایف دولت قبول داشتند و آن وظایف نیز عمدتاً کالاها و خدمات عمومی ضروری و لازم برای ادامه کار و فعالیت بازار بود. کینز با طرح نظریه ی خود و توجیه ضرورت دخالت دولت جهت حفظ ثبات اقتصادی، به ابزار سیاست های مالی اقتصادی اهمیت بخشید. به عبارت دیگر از نظر او مالیات نه فقط برای تأمین هزینه های تولید کالاها ی عمومی، بلکه برای اجرای سیاست های اقتصادی دولت کارآمد است. در شرایط تورمی می توان با افزایش مالیات بر درآمد، درآمد قابل تصرف افراد را کاهش داد و از فشار تورمی کاست. در حالی که در مواقع رکود، کاهش مالیات ها می تواند افزایش تقاضا را در بر داشته باشد. روشن است هر چه سهم درآمد مالیاتی نسبت به درآمد ملی بیشتر باشد تغییر سیاست های مالیاتی تأثیر بیشتری بر روی اقتصاد خواهد داشت (پژویان، ۱۳۸۵).

مالیات‌ها جدای از نقش اصلی خود یعنی تأمین منابع مالی، از ابزار مؤثر برای افزایش سرمایه‌گذاری‌های دولت می‌باشد. مالیات بر مبنای اقتصادی درآمدهای متفاوتی را باعث می‌شود که بستگی به اندازه پایه (مأخذ^۱) مالیاتی دارد. مالیات بر یک مبنای اقتصادی انگیزه‌های تولید، و پس انداز و مصرف را تغییر می‌دهد. بنابراین افراد رفتار خود را نسبت به مالیات تعدیل می‌کنند، از این رو مالیات بر مبنای اقتصادی، حالت خنثی و بی‌طرف ندارد و بر تصمیمات اقتصادی خصوصی اثر می‌گذارد. تنها در حالتی که فرد بتواند فعالیت‌های دیگری را جانشین فعالیت‌های مشمول مالیات قرار دهد، مبنای اقتصادی حالت بی‌طرف نسبت به استفاده از منابع خواهد داشت (پورمقیم، ۱۳۸۵). به وسیله مالیات می‌توان استفاده از پس‌اندازها در سرمایه‌گذاری‌های غیرمولد را کنترل و محدود کرد و با اعمال سیاست‌های درست این منابع را در فعالیت‌های سودمند اقتصادی و اجتماعی به کار گرفت (بخشی دستچردی، ۱۳۷۸).

در اقتصاد اگر پس از وضع مالیات‌های مختلف، هیچ‌گونه تغییری در تولید کالاها و خدمات، نرخ رشد اقتصادی و توزیع درآمد صورت نگیرد، می‌توان گفت که مالیات‌ها هیچ‌گونه اثر اقتصادی ندارند، اما واضح است که مالیات‌ها، اعم از مستقیم مانند مالیات بر درآمد اشخاص، شرکت‌ها، و غیرمستقیم مانند مالیات بر مصرف و فروش آثار اقتصادی گوناگونی را بر جا می‌گذارند و افراد در تصمیم‌گیری مسائل مختلف اقتصادی مربوط به خود مانند مصرف، تولید و کار، پس‌انداز و مالیات‌ها را در نظر می‌گیرند. بطوری که امروزه مالیات را نمی‌توان عمل و سیاستی بدون تأثیر تلقی کرد.

پرداخت مالیات در واقع مشارکت در هزینه‌های جامعه محسوب می‌شود و به همین لحاظ افراد به نسبت برخوردار از امکانات جامعه بایستی در هزینه‌های آن نیز مشارکت داشته باشند. درآمد بیشتر و ثروت افزون‌تر شخص یا اشخاص حقیقی و حقوقی مبین برخوردار از امکانات جامعه و نشان‌دهنده‌ی میزان قدرت خرید بیشتر و سختی و دردسر کمتر در پرداخت مالیات بیشتر توسط این گروه می‌باشد.

با توجه به اهمیت و نقش مالیات‌ها در اقتصاد، برآورد ظرفیت‌های مالیاتی به منظور شناسایی حداکثر درآمدهای مالیاتی دولت از موضوعات کلیدی در علم اقتصاد است. ظرفیت مالیاتی هنگامی بدون تورش برآورد می‌شود که ابتدا تعریف دقیق و جامعی از مفهوم ظرفیت مالیاتی وجود داشته باشد. در حقیقت می‌توان گفت، ظرفیت مالیاتی بیشترین مالیاتی است که با توجه به سطح توزیع و ترکیب درآمد و قوانین هر کشور در یک دوره بلندمدت قابل اخذ می‌باشد.

^۱ - Tax-Base

بنابراین با توجه به اهمیتی که مالیات‌ها به عنوان ابزاری برای تأمین هزینه‌های جاری دولت، توزیع مجدد درآمدها برای کاهش فاصله‌ی طبقاتی بین افراد و گروه‌های مختلف در جامعه و اثرگذاری بر سطح کلی فعالیت‌های اقتصادی جامعه، و نیز برای هدایت، نظارت و کنترل متغیرهای کلان اقتصادی (تورم، اشتغال، سرمایه‌گذاری و نظایر آنها) دارند، و نیز به منظور تصحیح و تقویت نظام مالیاتی موجود، ضرورت دارد در مرحله اول ظرفیت یا توان بالقوه مالیاتی هر منطقه یا استان در بخش‌های مختلف اقتصادی مشخص شود تا بر اساس آن بتوان نسبت به شناسایی عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی و همچنین بررسی کارایی این نظام و چگونگی راه‌های تقویت آن بر مبنای مقایسه با وضع موجود وصولی‌ها توسط نظام مالیاتی (توان بالفعل) اظهارنظر و برنامه‌ریزی کرد.

با توجه به بحث یاد شده موضوع تعیین ظرفیت بالقوه مالیاتی استان‌های کشور به عنوان مسئله اصلی این تحقیق مطرح است. با بکار بردن متغیرهای مؤثر بر ظرفیت مالیاتی، به بررسی ظرفیت بالقوه مالیاتی پرداخته خواهد شد و در ادامه با توجه به ظرفیت برآورد شده، با تکیه بر کوشش مالیاتی و کشش درآمد مالیاتی که در جای خود به آن‌ها پرداخته می‌شود اقدام به بررسی کارایی مالیاتی نموده تا بهتر به توان به کارایی سیستم نظام مالیاتی پی برد.

۱-۳- اهداف تحقیق

- ۱- ارزیابی ظرفیت مالیاتی استان‌های کشور و بررسی توان اقتصادی آنها در افزایش درآمدهای مالیاتی استان‌ها
- ۲- ارزیابی و برآورد کوشش مالیاتی استان‌های کشور
- ۳- بررسی و مقایسه کارایی نظام مالیاتی در استان‌های کشور از طریق اندازه‌گیری کوشش مالیاتی
- ۴- تعیین عوامل مؤثر بر میزان وصول مالیات در استان‌های کشور

۱-۴- اهمیت و ارزش تحقیق

ثبات و تداوم وصول مالیات موجب ثبات در برنامه ریزی دولت می‌گردد تغییر و تحول در اقتصاد کشور و در نتیجه تغییر در نحوه تولید و توزیع ثروت و درآمد مستلزم بازنگری و تجدید نظر در انواع مالیات‌ها و نحوه وصول آنهاست. امروز در کشورهایی که مالیات از نظام قانونی و مردمی برخوردار است نزدیک به ۹۰ تا ۹۵ درصد از هزینه‌های عمومی مورد نیاز دولت از طریق مالیات تأمین می‌شود (احمدی، ۱۳۸۵).

از طرفی در بررسی‌های مربوط به ظرفیت بالقوه مالیاتی کشور مشخص شده است که شکاف قابل توجهی میان ظرفیت بالقوه مالیاتی و وصولی‌های بالفعل مالیاتی وجود دارد و در شرایط فعلی امکان افزایش درآمدهای مالیاتی وجود دارد. فلذا با توجه به اهمیت‌تبیان شده در بالا بایستی بودجه کشور از درآمدهای نفتی بی‌نیاز شود و بودجه‌بندی دولت هر چه بیشتر به درآمدهای مالیاتی متکی باشد، تا بتوان اقتصادی سالم با درآمدهای منطقی تر و قابل برنامه

ریزی برای تأمین مخارج دولت داشت. قبل از هر چیز لازم است تا ظرفیت بالفعل و بالقوه مالیاتی شناخته شود تا با انتخاب روش های صحیح و اصولی و برنامه ریزی شده این دو به هم نزدیک شوند و از ذخائر مالیاتی ناشناخته استفاده گردد و علاوه بر تأمین هزینه های دولت، مالیات را بعنوان ابزاری قدرتمند در جهت رسیدن به اهداف سیاست های کلی اقتصادی کلان بکار گرفت. برآورد ظرفیت مالیاتی برای سیاست ها و بودجه بندی استان ها و کشور بسیار حایز اهمیت است و همینطور برآورد ظرفیت مالیاتی بالا برای سیستم برنامه ریزی و بودجه بندی استان ها و جهت دهی سیاست های پولی و مالی استان ها نقش تعیین کننده ای دارد. این طور تصور می شود استان ها و مناطقی که دارای ظرفیت برآوردی بالاتری باشند سرمایه گذاری و بودجه بندی بیشتری طلب می کند، تا به بهینه ی درآمد مالیاتی در آن مناطق دست پیدا کنند تا با سرمایه گذاری دولت در آن ها علاوه بر تأمین منابع مورد نیاز دولت، موجب توسعه و رشد اقتصادی استان ها و کشور بشود. برآورد ظرفیت مالیاتی استان های کشور نیز در راستای همین هدف یعنی شناسائی ظرفیت بالقوه مالیاتی می باشد. تا پس از بررسی عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی، زمینه هایی که قابلیت افزایش درآمدهای مالیاتی را دارا می باشند، معرفی گردند.

۱-۵- کاربرد نتایج تحقیق

از جمله کاربردهای تحقیق عبارتند از:

- افزایش کوشش مالیاتی با توجه به کوشش مالیاتی برآورده شده استان ها
- برنامه ریزی اقتصادی در سطح استان ها با توجه به ظرفیت های مالیاتی
- الگو قرار گرفتن این تحقیق جهت تحقیقات بعدی در سطح ملی و مقایسه ی با کشورهای همگن از نظر سیستم مالیاتی

۱-۶- فرضیه های تحقیق

- مالیات های وصول شده استان های منتخب کمتر از ظرفیت مالیاتی استان های منتخب است.
- نظام مالیات استانی از کارائی لازم برخوردار نمی باشند.
- جمعیت شهری (درجه شهرنشینی) بر ظرفیت مالیاتی تأثیرگذار است.
- قابلیت استخراج مواد اولیه از منابع زیرزمینی (ارزش افزوده بخش معدن) به صورت متغیری مجزا از بخش صنعت بر ظرفیت مالیاتی تأثیرگذار است.

۱-۷- روش تحقیق

به منظور تعیین ظرفیت مالیاتی از تعمیم الگوی رفاه اجتماعی استفاده شده است. در مرحله نخست مبانی تئوریک مربوط به موضوع از دیدگاه مطالعات نظری مورد بررسی قرار گرفته است و سپس به کمک تحلیل‌های آماری از طریق تبیین روابط بین متغیرهای مرتبط با موضوع واقعیت‌های موجود شناسائی شده است. این مطالعه‌ای توصیفی تحلیلی است که برای بررسی فرضیه‌ها از روش اقتصادسنجی استفاده خواهد شد. به منظور انجام تحلیل آماری ترکیبی از داده‌های سری زمانی و مقطعی، براساس آمار و اطلاعات موجود برای برآورد کارائی و ظرفیت مالیاتی استاندارد استفاده شده است و همانطور از داده‌های سری زمانی برای بررسی کارایی مالیاتی استان‌ها استفاده گردیده است. با عنایت به تعیین مهم و نقش هر یک از متغیرهای مؤثر بر ظرفیت مالیاتی استان‌ها، متغیرهای حساس شناسائی و در ارائه روش اجرائی مورد استفاده شده است. برای این منظور (بعد نظری) ترکیبی از روشهای اسنادی استفاده گردیده است. داده‌ها از منابع مختلف مثل سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، بانک مرکزی، سالنامه آماری استان‌ها گردآوری شده است. با استفاده از روش رگرسیون و بهینه‌یابی مدل‌های پیشنهادی و روش تخمین داده‌های پانلی^۱ و به کمک نرم‌افزارهای استتا و اکسل و نیز انجام آزمون‌های شناختی بخش‌های تجربی مطالعه شکل می‌دهد.

۱-۸- کلید واژه‌ها

- **مالیات**^۲: مالیات فرایندی است که در آن مردم هزینه‌هایی را که به عهده دولت است پرداخت می‌کنند، حتی نخستین و ساده‌ترین اجتماعات روش‌هایی از احکام پرداختی و مشمول عدالت احتیاج دارند که آن خدمات شامل هزینه‌ای برای استفاده از آن نمی‌باشد^۳. همچنین می‌توان گفت مالیات عبارت است از پرداختهای اجباری به دولت برای فعالیت‌های مشخص اقتصادی، به عنوان پرداخت هزینه‌هایی است که بصورت عرضه کالاها یا انجام خدمات برای منفعت‌های عمومی متجلی می‌شود. سه مشخصه در مالیات وجود دارد: الف- اجبار و فشار، ب- سهمیه‌بندی بدون نزدیک شدن منافع به ترجیحات شخصی افراد، ج- مورد استفاده و مصرف آن در ارتقاء و پیشرفت رفاه عمومی باشد (ایتول^۴، ۱۹۹۷). همچنین مالیات را می‌توان بصورت پرداخت سهمی از حمایت‌های لازم دولت از اشخاص، گروه‌ها و کسب و کار که درون حوزه‌ی آن دولت فعالیت می‌کنند (فرهنگ هریتج^۵، ۲۰۰۹).

^۱- Panel Data

^۲- Taxation

^۳- The World Book Encyclopedia

^۴- Eatwell

^۵- The American Heritage Dictionary

- **ظرفیت مالیاتی**^۱: میزانی که مردم می توانند مالیات بپردازند. تعیین ظرفیت مالیاتی مردم کار دشواری است زیرا تا اندازه‌های بسیار زیاد به این مربوط است که دولت مالیات‌ها را برای چه کاری دریافت می کند. حد ظرفیت مالیاتی ممکن است نقطه‌ای تلقی شود که بیش از آن، مالیات‌بندی اضافی از لحاظ اقتصادی نتایج زیان آمیز بار آورد (مانند کاهش در آمد ملی). هنگامی که دولت مالیات‌ها را برای تهیه خدمات اجتماعی بکار می برد، در واقع به مودیان مالیاتی پولی را که بصورت مالیات پرداخته اند برمی گرداند، گرچه وابسته به درآمد وی نباشد و یا نفع مودی مالیات بیشتر یا کمتر از کاهش ارضاء ناشی از پرداخت مالیات‌ها باشد (فرهنگ، ۱۳۶۳). تعریف دیگری از ظرفیت مالیاتی را می توان اینگونه بیان کرد که بیشترین مالیاتی که با توجه به سطح توزیع درآمد و قوانین هر کشور در یک دوره بلند مدت قابل اخذ می باشد.

- **نسبت مالیاتی**^۲: عبارت است از نسبت درآمدهای مالیاتی به تولید ناخالص داخلی $\left(\frac{T}{GDP}\right)$. نسبت مالیاتی اولین و مهمترین ملاک جهت سنجش سیستم مالیاتی است (تانزی^۳، ۱۹۹۱).

- **کوشش مالیاتی**^۴: عبارت از نسبت مالیاتی جمع‌آوری شده به ظرفیت مالیاتی برآورده شده از پایه (مأخذ) مالیاتی^۵ می باشد (رادرفورد^۶، ۱۹۹۱). هر چه کوشش مالیاتی بیشتر باشد، قسمت بیشتری از ظرفیت مالیاتی جمع‌آوری شده و این عملی نیست جز از طریق بهبود عملکرد و کارایی که همان بالاتر بودن میزان کوشش مالیاتی است. در واقع شاخص کوشش مالیاتی معیار و ملاک مناسبی برای بررسی عملکرد مالیاتی یک کشور با یک منطقه می باشد (صفای نیکو، ۱۳۷۵).

- **داده های پانلی**^۷: یکی از روش‌های مؤثر و کارا در عرصه‌ی اقتصادسنجی است که کاربرد آن در بحث‌های اقتصادی روز به روز گسترده‌تر می شود. با در نظر گرفتن ترکیبی از داده های سری‌زمانی و مقطعی بصورت همزمان و با هم، داده‌های تابلویی ایجاد می شود که خاصیت ترکیبی دارد. بنا بر این شیوه می توان به کالاهای گسترده و جامع تری دست پیدا کرد چون در سری‌زمانی عامل مکان محدود است و در داده‌های مقطعی عامل زمان، حال محدودیت عامل زمان و مکان برداشته شده و بصورت همزمان در چند مقطع زمانی و چند مکان می - توان مسائل اقتصادی، اجتماعی و... را بررسی کرد و پوشش داد. از ترکیب سری زمانی با داده‌های مقطعی می -

1- Tax Capacity

2- Tax Ratio

3- Tanzi, V.

4- Tax Effort

5- Tax Base

6- Rutherford

7- Panel Data